

הארץ

תרבות וספרות

לעברית הקדושה נתמסר לעולמים

הוא היה דמות שכוחה של איש רוח שחי בארגנטינה והניח לאחר מותו עיזבון עצום של כתבי־יד בעברית שלא ראו אור ומילון ספרדי־עברי רב־היקף. שמו היה יצחק ספיבקוב, ובהיותו כבן 85 כתב גם אוטוביוגרפיה

רות בקי קולודני

2023, 14:05, 24 באפריל

סירתי על פני האוקיינוס, אוטוביוגרפיה ואי־אלו זיכרונות ורשימות, מאת יצחק ספיבקוב, ההדירו והוסיפו מבוא והערות יעל ומרדכי מישור, מוסד ביאליק, 2022, 370 עמודים

"הלשון היא הדם החיוני, הלח הבריא, המזין את תרבותה של כל אומה ואומה. בעת ובעונה אחת הלשון היא הבעיה היותר מדויקה, היותר אמיתית, הפוזיטיבית של התרבות הזאת, וכשנופל רוח האומה והיא מצויה שקועה במצב הירידה, נופלת בה בשעה אתה גם יחד הלשון שלה ודמותה תתמעט ותעני".

ב-2017 נערך במקסיקו "כנס הקהילות היהודיות באמריקה הלטינית", ובאחת ההרצאות סופר על דמות שכוחה של איש רוח שחי בארגנטינה והניח לאחר מותו עיזבון עצום של כתבי־יד בעברית שלא ראו אור ומילון ספרדי־עברי רב־היקף. שמו היה יצחק ספיבקוב, ובהיותו כבן 85 כתב גם אוטוביוגרפיה. "על דבר אחד אני מצטער", הוא כותב בה, "עד יומי האחרון ולא אוכל אישקט: מכל ספרי שחיברתי, והם כעשרים ספר, לא זכיתי שייצא לאור אפילו אחד... לא עכשיו העת ולא כאן המקום לפרט את המכאוב הנורא שאני נושא בלבי. היכן אמצא ניחומים ושכר בעד עבודה של שישים שנה". מטרתו היתה להשאיר מורשת לבני משפחתו, והכתרת שנתן לספרו האוטוביוגרפי היא "סירתי על פני האוקיינוס", מאחר שבחייו הארוכים (1874-1968) חווה גלי פרעות, מהפכות סוערות ומלחמות עולם.

יצחק ספיבקוב נולד באודסה ולמד בישיבה הגדולה שבה שולבו לימודי קודש והשכלה כללית. בישיבה התיידד עם יוסף קלזנר ויחד הוציאו עיתון עברי ספרותי ואירגנו אספות שבועיות של עברית וציונות שבהן כל אחד הביא מפריעטו והשמיע לשאר. שבת אחת לפנות ערב התאספו ליד האנדרטה של פושקין ונשבעו שבועת אמונים שיתמסרו לעברית לנצח. כל אחד מהם הקריא קטעים מיצירותיו וספיבקוב הקריא את השבועה שכתב: "נשבענו כי נרים היד בני הישיבה, לעברית אשר לכולנו תהיה חביבה, לעברית הקדושה נתמסר לעולמים". לאחר השבועה ליד פסל פושקין יסדו ספיבקוב וקלזנר אגודה של 12 צעירים וערכו אחת לשבוע בימי רביעי פגישות בענייני רוח וחברה. לחוג הזה הגיע באחד הימים שאול טשרניחובסקי והביא אתו את ריחות השדה והכפר שהיו כה שונים מהתפלפלותם של תלמידי הישיבה.

ספיבקוב מימש את השבועה כל חייו למרות שעשרות שנים חי בעיר שדה בארגנטינה, רחוק מכל מקור עברי. הוא עשה זאת לא בזכות ההבטחה בגיל הנעורים אלא בשל הקשר החזק למקורות ולחינוך העברי שקיבל בבית הוריו ולאחר מכן בישיבה הגדולה. בהומור צולפני הוא מתאר באוטוביוגרפיה קטעים שבהם בני סביבתו העירו לאביו שבנו מתפקד ו"מתרוסס", והאב הרגיע אותם שהחינוך העברי והיהודי שהוטמע בו לא יפוג.

בהבדל מחבריו שיצאו ללמוד באוניברסיטאות מחוץ לחוסיה, ספיבקוב גויס לצבא הרוסי. הוא הוצב בביאליסטוק ושימש מעין מזכיר למפקד. יחסים טובים שררו ביניהם, וכשקיבל מדי פעם ימי חופשה התוודע לרופא הד"ר יוסף חזנוביץ שחי ועבד שם. ימים שהה בביתו וסייע לו להעתיק את קטלוג הספרים, שלאחר מכן נשלחו לארץ והיוו את תשתית הספרייה הלאומית. בזיכרונותיו כתב שמילא שני כרכים של פרטי הספרים שחזנוביץ שלח לירושלים.

באוטוביוגרפיה, ובכל מכתביו מסותיו ושיריו, התעקש ספיבקוב לכתוב בעברית של אודסה מימי פריחת התרבות העברית שם. הוא טען שאין לשנות כללי כתיב עברית בספרות כשם שלא משנים אותם בתנ"ך ובתפילות: "תמיד התקוממתי והתנגדתי לכתוב החדש שהכניסו בדור האחרון, עם הווי"וים והיו"דים המיותרות. אני השתמשתי בחוקים היציבים של העברית הישנה, ביקשתי ומצאתי לי תמיד לעזרה את הניקוד, שלנו השאירו הדורות הקודמים".

ספיבקוב היה גם תעשיין ואיש מסחר, וזה אחד ההבדלים בינו לבין חברי נעוריו. הוא הקים ברוסיה מפעל צבעים והיה סוכן נוסע שמכר פחי צבע, שמנים לנרות ואיקוניות בכנסיות. תיאורי נסיעותיו בצפון-רוסיה ובדרומה משווים לספר אופי של חומן מסעות ולעתים כמעט יומן פיקרסקי, כשהוא נזרק לתאי כלא מעופשים בחברת שיכורים וגנבים או כשנחלץ מאסון כי הרכבת שבה אמור היה לנסוע ולא נסע הידרדרה מהפסים ונוסעים רבים נהרגו.

אחד הקטעים המתמיהים והבלתי-צפויים הוא תיאור המתירנות המינית בבית מנזר ששימש גם מעין בית מלון באזור מרוחק שאליו הגיע. לתא הקטן, הקמור והקר שבו היה עליו לעשות את הלילה נכנסו מדי דקות אחדות נזירות. הראשונה קראה להתפלל, השנייה ביקשה תרומה והשלישית הציעה להישאר אתו במיטתו עד הבוקר: "יסורי ממני חצופה! סורי מהר! ייקחך האופל!" נתתי עליה בקולי וסגרתי בדפיקה את הדלת".

בין כתביו שלא ראו אור גם חומרים על ביאליק, אך דעותיו על המשורר אינן מחמיאות. בין היתר הוא כותב שהדעה כי ביאליק קיבל אישור יציאה מרוסיה הסובייטית בסיועו של גורקי היא רק חלק מהאמת. האמת היא שביאליק, שנסע עם סופרים אחדים למוסקבה להסדיר את אישורי היציאה, נפגש שם עם גיסו יאן גמרניק שהיה קצין גבוה בשירות החשאי הסובייטי, וגמרניק הוא שפעל אצל השלטונות. גמרניק (בשמו המקורי יעקב צודיקוביץ, יהודי יליד ז'יטומיר) היה בעל-אחותה של מניה והוא שטיפל באישורי היציאה של ביאליק וסופרים אחדים אתו. השאר, וביניהם ספיבקוב, נענו בשלילה למרות ששילמו טבין ותקילין: "את האמת אין להסתיר: בהחשה להשיג את הרשיון לארבעת האנשים שהיו במוסקבה לא חסר גם גיסו של ביאליק, מכירנו רבי גמרניק... השלטון הידוע בתוך הצ'קה הארורה המלאה דם באודיסה, בעל העיניים הכחולות, השקטות, שנתן בלי חשוב מחשבות את חתימת ידו ואישורו על כל ניגון, ברגעים מעט, למיתה בירייה". עיון באינטרנט באנגלית וברוסית מגלה שהגנרל גמרניק אכן היה מעורב בהוצאות להורג בימי הרדיפות של סטאלין, וכאשר הוצא גם עליו גזר דין מוות שם קץ לחייו.

לבסוף הצליח ספיבקוב לעזוב לארגנטינה (1923), שם חי במנדוסה, עיר שדה בשולי האנדים על דרך הראשית מבואנוס איירס לסנטיאגו. בתקופה הראשונה לאחר בואו הוא לימד עברית בחדר קטן, אך התלמידים היו אדישים וגם הוריהם

העדיפו ללמד ספרדית. לאחר שנאש מהוראה פתח חנות ספרים קטנה, אבל גם שם לא גילו היהודים עניין: "הספרים העבריים אינם נמכרים אחת ושתיים על רגל אחת. העם אינו קורא אפילו באידית. האדם היהודי השיווקי פוסל אותם, אינם ראויים לקריאה והקוראים עברית, אם יש במיעוטם איזה מניין, לך והשפל את עצמך אצלם ליעשות תגרן, לבקש רחמים, להתחסד, לשוחח אתם בלשונם, להחניפם. עד שאתה מוכר ספר אחד עליך לשוט אנה ואנה, ואני מעולם לא נעשיתי שנורר".

למרות שעשרות שנים חי בארגנטינה רוב זיכרונותיו בספר "סירתי על פני האוקיינוס" מתארים את חייו ברוסיה ואת האכזבות שלו מהמהפכה הבולשביקית: האנרכיה, השוד, שפיכות הדמים והרעב הנורא, החרמת רכשו והלאמת מפעל הצבעים שלו. רגשני במיוחד הוא תיאור החרמת הפסנתר שהיה לו, לאשתו ולבתו כהוצאה מהבית של אדם שנידון למוות.

זיכרונותיו של ספיבקוב ראו אור במקרה, לאחר שעשרות שנים הונחו בחשכת מגרות בבית נכדתו הד"ר אסתר מלכה קוטליק במנדוסה. קוטליק ביקרה בכנס הקהילות היהודיות שנערך ב-2017 במקסיקו וסיפרה שם על דמות סבה, שחי וכתב ויצר בעברית כל שנותיו ואף יצר מילון ספרדי-עברי. ידידים שביקרו בכנס סיפרו לד"ר מרדכי מישור, חבר האקדמיה ללשון העברית, על המילון, וכשהתעניין קיבל ממנה דוגמית. מישור ורעייתו יעל, מורה לספרות במקצועה, השתאו מהחוש הלשוני הבלתי-רגיל של ספיבקוב ומיכולתו לכתוב וליצור מילון בעברית בסביבה לשונית זרה. בתהליך ממושך ומורכב הם העבירו למרשתת של האקדמיה ללשון העברית את המילון הזה ולמוסד ביאליק את "סירתי על פני האוקיינוס".

בין החומרים שהועברו גם יותר ממאתיים העתקי מכתבים שספיבקוב כתב לידידי נעוריו, ביניהם יוסף קלזנר ושאל טשרניחובסקי. באחד ממכתביו לטשרניחובסקי (כ' תמוז תרפ"ג) ביקש נאש שישלח לו לארגנטינה ספרי עברית כי את כל אלפי ספריו החרמו הקומוניסטים והוא מלמד עברית על-פי הזיכרון מימי אודסה: "אם יכול אתה, אם רוצה אתה, שלח נא לי דבר מה מודפס בלשוננו, בעברית... בימים האחרונים קבלנו הכא את 'הארץ' מירושלים. גיליונות אחדים באו ואני התנפלתי עליהם כעל מציאה יקרה, ממש כמו שמתנפל על פתלחם הגווע ברעב".

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

ספרות